

ATLASUL ETNOGRAFIC ROMÂN

Volumele 1 și 2

În anul 2003 a început să vadă lumina tiparului, concretizat în primul volum, rezultatul unui proiect național la care au participat „câteva generații de cercetători”, după cum afirmă acad. Eugen Simion (p. 11). Evident, în Occident s-au publicat deja asemenea lucrări de amploare, însă în România „cântecul de lebadă care anunțase în Occident criza culturilor populare și necesitatea de a le salva prin publicarea atlaselor etnografice a fost auzit mult mai târziu”, ne avertizează coordonatorul lucrării, Ion Ghinoiu (p. 15).

Încă din anii 1960-1963, Romulus Vuia a avut inițiativa realizării unei asemenea lucrări, urmat de Romulus Vulcănescu, Paul Petrescu și Ion Ghinoiu; în 1967 s-a introdus proiectul atlasului etnografic în planul de cercetare de la Institutul de Etnografie și Folclor. Practic, cercetarea de teren s-a efectuat timp de un deceniu, între anii 1972 și 1982. Pentru început, în 1972, s-au publicat 20 de chestionare care s-au aplicat în 70 de sate din Oltenia și Muntenia de vest. În 1976 s-au concretizat în formă definitivă chestionarele etnografice, având 1.200 de întrebări și 3.000 de subîntrebări, grupate pe opt volume: *Așezare-Gospodărie*, *Locuință-Interior*, *Ocupații*, *Meșteșuguri-Instalații tehnice populare*, *Port popular*, *Artă populară*, *Obiceiuri calendaristice* și *Obiceiuri familiale*. Au fost intervievați 18.000 de subiecți, fiind completate 6000 de chestionare care însumează peste patru milioane de file; au fost făcute 150.000 de fotografii. Localitățile cercetate, în număr de 536 pe tot cuprinsul României, au fost considerate reprezentative, un sat din 20, având pondere cele din zonele colinare (mai rar la câmpie și foarte rar la munte). Prelucrarea materialului și cartografierea s-a făcut între anii 1982-1989, și sporadic până 2003. Au rezultat 600 de hărți în cele cinci volume ale *Atlasului Etnografic Român*: 1. *Habitatul*, 2. *Ocupațiile*, 3. *Tehnica populară*, 4. *Arta populară* și 5. *Obiceiuri. Mitologie*.

Textele au fost redactate în patru limbi: română, engleză, franceză și germană.

Volumul de față, după partea introductivă (hărți introductive, indexul localităților anchetate etc.), ne introduce în lumea *Satului*, de unde reținem, printre altele, scenariul ritual de întemeiere al așezării,

prezentat în trei secvențe: acte rituale pentru alegerea locului, întemeierea propriu-zisă și actul de fixare și recunoaștere. Bătutul parului și ocolirea hotarului satului cu brazda de plug era parte integrantă a ritualului. Însă ceea ce se consideră „cheia supraviețuirii românilor, popor descendent din două importante rădăcini ale antichității, dacii și romanii” (p. 36), datorită retragerii repetate în munți sau păduri din fața diverselor populații migratoare cred că trebuia puțin nuanțat. Problema este arătată din perspectiva istoriografiei unei perioade nu de mult apuse, astăzi depășită din punct de vedere al cercetării științifice. De altfel, nu văd nici un merit în faptul că un popor trece prin istorie ascunzându-se mereu din calea tuturor celor care l-au „vizitat” mai mult sau mai puțin pașnic. Valurile de migratori nu erau interesate de așezările risipite printre păduri, ci de târguri și spații deschise pentru pășunat. Tributare unei mai vechi viziuni istoriografice, cu tendințe protocroniste, mi se par și unele explicații, precum cea de sub fotografia de la pagina 50: „Țăran din Maramureș, un posibil urmaș al lui Dragoș vodă”, din 1921, sau o alta, de la pagina 60, unde se arată un „răzeș” din jud. Neamț, ca și cum răzeșii ar fi țărani liberi ai obștilor egalitare, potrivit teoriei lui H. H. Stahl, cu tentă marxistă; nicidecum. Răzeșii sunt urmașii decăzuți ai marilor boieri întăriți stăpâni de sate la întemeierea țării, ei fiind numeroșii moștenitori ai acestora.

Gospodăria constituie subiectul următoarei secțiuni. Reținem că „stâlpii ciopliți ai porților (...) au adesea siluete umane, care apără simbolic (...) întreaga gospodărie” (p. 106). Fotografia de la pagina 124 ne arată „paznici la poartă”, la Târpești, jud. Neamț, în 1974. Un lucru ce trebuie menționat este acela că, în perioada regimului comunist, când s-a efectuat ancheta, bisericile nu au făcut parte din tematica chestionarelor, însă au putut fi cercetate și fotografiate în exterior, drept pentru care le regăsim în atlasul de față.

Ultima secțiune e dedicată *Locuinței și amenajării interiorului*. Ne este prezentată evoluția casei, în trei etape: îngropată pe jumătate, cu un singur nivel și cu două niveluri (p. 174). Planul monocelular al locuinței străvechi, cu o singură încăpere, s-a multiplicat prin adăugarea unei camere de trecere (tindă), apoi a uneia mari, casa sau odaia curată, unde se păstra lada de zestre, se organizau ospetele etc. Din planul cu trei încăperi s-a dezvoltat cel cu patru camere, prin apariția spațiului de depozitare a alimentelor, țesăturilor etc. De asemenea, de la casele țărănești nu lipsește prispa de la intrare, sub poala casei, spațiul intermediar între lumea de afară și interior.

Nu putem decât să salutăm apariția acestui indispensabil instrument de lucru, *Atlasul Etnografic Român*. Un proiect la care au lucrat, într-adevăr, generații de cercetători, căruia, în final, i-a fost dat să vadă, treptat, lumina tiparului.

*

Cel de-al doilea volum al *Atlasului Etnografic Român* este consacrat *Ocupațiilor* românilor. Volumul este structurat pe patru părți, în care sunt ilustrate: cultivarea pământului, creșterea animalelor, albinăritul, sericicultura, pescuitul, vânătoarea, transportul și schimbul. Peisajul etnografic românesc (forestier, piscicol, pastoral și agrar) este cercetat pe baza a 1.200 de întrebări la care au răspuns 1.800 de țărani din 536 de sate; prin urmare, ne asigură Ion Ghinoiu, cele peste 700 de hărți etnografice dovedesc faptul că „cultura populară a românilor (...) este expresia unei civilizații a lemnului și a lutului, nu a unei civilizații exprimate în piatră și legată de mare” (p. 11).

În partea dedicată *Cultivării pământului* ne sunt prezentate plantele de consum: grâu, mei, orz, secară, porumb, precum și cele textile: cânepa și inul. Regăsim metodele arhaice de cultivare a solului: pârlaoga, pentru fertilizare, curățura, prin defrișarea pădurii și deșțelenirea solului sălbatic. Inventarul agricol folosit pentru cultivarea plantelor este trecut în revistă: străvechiul aratru, plugul de lemn, care spre sfârșitul secolului al XIX-lea este înlocuit, treptat, cu cel de fier, grapa etc., precum și diversele tipuri de unelte (sapa, hârlețul etc.). Operațiunile necesare cultivării erau: aratul, grăpatul, semănatul, plivitul, prășitul, recoltatul și treieratul. Toate, evident, sunt ilustrate în mod elocvent în acest atlas.

Creșterea animalelor este, de asemenea, documentată etnografic. La noi în țară a fost preponderent „sistemul creșterii animalelor domestice pe teritoriul satului” (p. 162), animalele fiind supravegheate de persoane anume: cioban sau păcurar (oi și capre), văcar sau ciurdar (boi și vaci), herghelegiu (cai) și porcar. Unele sate montane (din Maramureș, Mărginimea Sibiului etc.) s-au specializat în păstoritul oilor, iar acolo unde erau puține resurse de hrană se practica transhumanța, care, totuși, nu a avut o pondere chiar așa de ridicată în peisajul românesc. Tipurile de stâne, vasele de prelucrare a laptelui și brânzei sunt, de asemenea, ilustrate în această lucrare.

Albinăritul, sericicultura, pescuitul și vânătoarea sunt subiectele celui de-al treilea capitol al atlasului. Aici întâlnim ilustrată vânătoarea de albine sălbatice, tipuri de stupi, creșterea viermilor de mătase, locuri, unelte și procedee de pescuit, specii de animale vâdate, procedee de prindere a acestora și a păsărilor.

În ultima secțiune, despre *transport și schimb*, ne sunt prezentate greutatețile purtate de om, cele purtate de animale, diverse mijloace de transport sau cărăușia.

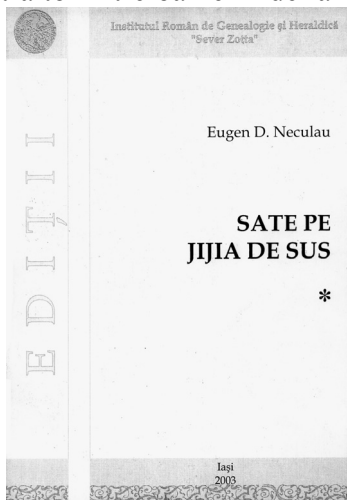
Sperăm în apariția cât mai degrabnică a următoarelor volume, întrucât, deși este un instrument de lucru util, totuși atlasul a apărut așa de târziu!

Lucian-Valeriu LEFTER

Eugen D. NECULAU, *Sate pe Jijia de Sus*, vol. I, *Așezările; Cuvânt înainte* de Ștefan S. Gorovei, ediție îngrijită și studiu introductiv de Marcel Lutic, Iași, 2003, XLII + 104 p.; vol. II, *Boierii*. Ediție îngrijită și introducere de Marcel Lutic, Iași, 2005, XII + 264 p. Volume apărute sub egida Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”.

Eugen D. Neculau (1900-1974) a fost un om al locului natal, trăitor între oamenii de la Ungureni, unul dintre satele de pe valea Jijiei de Sus, în județul Botoșani, pentru cercetarea căroră și-a dedicat o viață întreagă. Însă, neputându-și îndeplini visul de a-și vedea publicată opera, „cartea închinată celor 12 sate de pe valea Jijiei de Sus depune mărturie pentru ceea ce a fost, ca și pentru ceea ce ar fi putut să fie”, mărturisește profesorul Ștefan S. Gorovei.

Încă din 1924, fiind student, Eugen D. Neculau încercase să pună bazele unui Cămin Cultural la Ungureni. Nu reușește atunci, ci abia în iarna anului 1927, când îl așează sub egida Fundației Culturale condusă de Dimitrie Gusti. În 1936

Căminul Cultural este transformat în Universitate Populară; prin urmare, aria de cercetare era extinsă asupra a celor 12 sate situate în trei comune de pe valea Jijiei de Sus (Ungureni, Borzești și Călugăreni). Între marile realizări ale Universității Populare de la Ungureni sunt cele peste 4000 de întruniri culturale (șezători, conferințe, teatru școlar și sătesc etc.), întruniri ce aveau menirea să trezească „omul din om, cu toate datoriile lui de părinte, cetățean și gospodar”, întrucât, așa cum spunea însuși Eugen D. Neculau, „singură teoria nu e suficientă; ea trebuie verificată în vâltoarea acțiunii”, căci „e foarte comod să fii «savant» (...) și să te ocupi numai cu teoretizarea problemelor; să acumulezi cât mai multe citate și bibliografie (...); să despici firul în patru, plâsmuind definiții și clasificări interminabile, (...) să faci generalizări pripite și să elaborezi aprioric teorii și soluții «originale» și mai ales să inventezi o «terminologie» prezumțioasă ca să paralizezi pe cei neinițiați”.

Universitatea Populară de la Ungureni a funcționat, așadar, 21 de ani (1927 – 1948), timp în care Eugen D. Neculau cercetează oamenii și locurile de pe valea Jijiei de Sus într-o adevărată muncă de salvare a istoriei și tradițiilor satului românesc. El considera că genealogia este cea care poate servi cel mai bine la scrierea istoriei unei comunități rurale. Ba chiar insistă să ne spună, că pentru istoria românilor *genealogia este esențială*, cu ajutorul acesteia putând fi eludate aspecte de istorie economică, socială și culturală, care altfel ar rămâne necunoscute. S-ar putea trage concluzia, că „prin studiul de față, microregiunea Ungureni (...) își are trecutul limpezit, ca și localitățile Nereju, Clopotiva și Drăguș”, însă, nicidecum aceasta „nu este o monografie sociologică în sensul Școlii de la București”, așa cum ține să precizeze Eugen D. Neculau: „*am plecat de la convingerea că la baza activității umane stau factori de ordin spiritual și că – în linii mari – evoluția societății se îndreaptă spre un scop – încă îndepărtat – care este perfecționarea omului și, deci, fericirea lui. Lectura scrierilor ce se referă la trecut lasă un sentiment amar, de decepție față de zvârcolirile – oarecum vane – ale omului în cursul nesfârșit al vremii. La fiecare pas întâlnești laolaltă ambiții și resentimente, ignonimii și acte generoase, ascensiuni și declinuri, izbânzi și înfrângeri. *Tempora mutantur*. Toate trec, idealurile și realizările omului se prăbușesc în neant. Ce mai înseamnă azi acele alcătuirii de hrisoave și zapise (...) din neam în neam, pentru vecie! Acest sentiment îl va avea și cititorul care va parcurge paginile acestei lucrări. Va cunoaște zbuciumul neostoit ce l-au*

avut stăpânii pământului ca să-și păstreze și să-și mărească averea și puterea politică; va cunoaște suferința și resemnarea în care au trăit, veacuri de-a rândul, oamenii locului. Și totuși, în această uriașă și continuă schimbare, se deslușește un sens. Cu toate aparentele stagnări și reculuri, evoluția spiritului și cea a stării materiale a omului de sat se găsesc în ascensiunea continuă” (vol. I, p. 3).

Vastul manuscris despre satele de pe Jijia de Sus, aflat la Arhivele Naționale Iași, însumează 5.561 de pagini, format A₅, la care autorul a trudit în anii 1950-1970. Prima parte: *Introducere și Contribuții istorice la geografia microregiunii*; partea II-a: *Istoria socială a (micro)regiunii*, cu subcapitole: *Evoluția proprietății funciare, Așezământul social, Activitatea economică, Instituții culturale și Organizarea juridic-administrativă*; partea a III-a: *Omul din regiune*, cu subcapitole: *Civilizația țărănească, Cultura țărănească, Viața socială, Viața morală, Viața religioasă, Viața estetică și Viața intelectuală*. Anexele sunt mai voluminoase decât lucrarea propriu-zisă, prima având 2.527 de file (*Stăpânii pământului*), celelalte anexe cuprinzând catagrafiile satelor și documentele importante, *Vecinătățile microregiunii Ungureni*, precum și un *Glosar de regionalisme*.

În seria *B. Ediții*, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” redă tiparului, sub numele *Sate pe Jijia de Sus*, anumite părți din vastul manuscris: *Introducerea și Evoluția stăpânirii funciare*, în volumul I, apărut în 2003, iar în volumul al II-lea, apărut în 2005, fragmente consistente din anexa *Stăpânii pământului*, care interesează în cea mai mare măsură fiind dedicate genealogiilor neamurilor boierești.

Volumul I al *Satelor de pe Jijia de Sus* are în vedere evoluția istorică a celor 12 așezări botoșănene: Borzești, Călugăreni (cu Mândrești), Durnești, Epureni, Plopeni (cu Dumeni), Tăutești (cu Podul lui Stamati), Ungureni și Vicolenii (Mari și Mici).

Volumul al II-lea selectează dintre *Stăpânii pământului* cea mai mare parte a familiilor boierești care aveau moșii aici: Abaza, Arbore, Balș, Brae (Braevici, Brăescu), Cananău, Ciolac, Dimachi, Gane, Greceanu, Herescu, Holban, Romano (Tăutești), Silion, Tăutu, Vascan și Vârnăv.

Editorul lui Eugen D. Neculau, Marcel Lutic, ne anunță că în volumul al III-lea vor fi incluse familiile de răzeși și destinul lor istoric, iar în cel de-al IV-lea documentele. De remarcat, că volumele includ în text fotografiile ale vechilor proprietari, acolo unde acestea s-au păstrat.

Așa cum bine observă editorul, în *Introducerea* la cel de-al doilea volum, în lucrarea lui Eugen D. Neculau „există multe, foarte multe pagini memorabile, savuroase chiar, scrise cu mult nerv și dragoste pentru personajele prezentate; parcurgând paginile consacrate Sofiei Tăutu, precum și unele dintre cele scrise despre neamurile Ciolac, Herescu, Romano ș.a., stai și te gândești dacă nu cumva citești un palpitant roman de acțiune, nu o lucrare de genealogie!” Iar ceea ce constituie „miezul tuturor acestor pagini” – ne spune editorul - sunt disputele interminabile pentru ceea ce „a stăpânit mintea și inima înaintașilor noștri veacuri de-a rândul: *pământul*”.

Opera lui Eugen D. Neculau este unică. A întreprins o uriașă muncă de cercetare a satului românesc și a scris o operă într-o vreme când aceasta nu avea nici un sort de izbândă spre a fi publicată. A fost „un misionar aproape uitat” care a militat pentru luminarea întru cultură a satului românesc. Din păcate, elanul i-a fost retezat în 1948, când cei care se vroiau „luminătorii” țăranilor români nu au făcut decât să le întunece mințile și să decapiteze adevăratele elite care au încercat să contribuie realmente la ridicarea morală și culturală a acestora. Universitatea Populară de la Ungureni este unul dintre cele mai elocvente exemple. Cuvintele lui Mihail Sadoveanu adresate lui Eugen D. Neculau, în 1936, sunt foarte grăitoare: „Cum îndrăznești d-ta, Eugen Neculau, să strici rânduielele? Patriotismul curent nu e ce faci d-ta. Patriotismul curent înseamnă cântece și urale, discursuri înflăcărâte, România Mare, românul e născut poet și are șapte vieți în pieptu-i de aramă; patriotismul înseamnă toate declarațiile sentimentale de tot soiul, numai muncă și disciplină nu înseamnă. Mai ales ceea ce faci d-ta nu-i patriotism, căci d-ta dai un scop vieții, prestezi o jertfă lângă jertfa generațiilor și adaogi un bun efectiv pentru neamul de mâine. (...) Nu ești deci patriot român. (...) D-ta propovăduiești muncă și iubire (...) Iată necunoașterile d-tale grave. Am auzit că totuși stăruiești. Te salut ca pe un frate adevărat”.

Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, cu sediul în Iași, și-a îndeplinit o datorie morală prin munca de editare a operei lui Eugen D. Neculau, un om care a depus mărturie scriind cu cinste și responsabilitate despre alți oameni.

Lucian-Valeriu LEFTER

Xenia COSTAFORU, *Cercetarea monografică a familiei*. Contribuție metodologică. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Maria Voinea, București, Editura Tritonic, 2004, 381 p.

Reeditarea uneia dintre cele mai valoroase lucrări din bogata constelație a Școlii Sociologice de la București se constituie într-un adevărat eveniment cultural. Chiar și acum, după o atât de mare întârziere, monografia va deschide căi rodnice. Devenită raritate bibliografică, cartea Xeniei Costaforu¹ a putut fi cercetată până acum doar de câțiva „inițiați”. În ciuda atâtor decenii de claustrare informatică, acest studiu aprofundat asupra celulei de bază a societății își păstrează importanța științifică. Nu putem decât să regretăm că nu a fost tradus la vreme în limbi de largă circulație, pentru a ocupa locul pe care îl merită alături de cele mai importante contribuții științifice în acest domeniu.

Materialul de bază al cercetării a fost furnizat de anchetele echipelor Școlii Sociologice efectuate în satele Nerej, Fundu Moldovei, Drăguș, Runcu și Cornova. Cea pe care Marcela Focșa o considera a fi „seriozitatea întruchipată” a condus în timpul acestor investigații echipa de cercetări monografice asupra familiei. Alături de Ștefania Cristescu-Golopenția, Xenia Costaforu rămâne, incontestabil, cea mai marcantă personalitate feminină a mișcării sociologice românești inițiate de Dimitrie Gusti. Cunoașterii aprofundate a terenului i se adaugă o bună pregătire teoretică, bazată atât pe studii în țară cât și pe specializări în *social work* făcute în Germania și S.U.A.

Redactată în 1932, ca teză de doctorat, *Cercetarea monografică a familiei* a fost publicată în 1945, autoarea fiind convinsă că va contribui prin intermediul expunerii detaliate a metodelor de cercetare sociologică la impulsionarea altor investigații în acest domeniu. La acea dată, Xenia Costaforu efectua o muncă de pionierat, chiar dacă, pe plan european, fuseseră făcuți unii pași de către școala monografică a lui Ferdinand Le Play și de unitățile Asistenței Sociale. Realitățile românești prezentau însă particularități distincte. În plus, familia ca element al vieții sociale, în permanentă schimbare, nu este un fenomen static și deci „ca orice altă unitate socială, ni se va prezenta veșnic sub forme noi și monografia sociologică va fi totdeauna binevenită” (p. 23).

---

¹ Folosim grafia propusă de autoarea acestei ediții.

Conceptul de familie prezintă două planuri: „unul constant, cu caracter biologic și altul funcțional, dependent de condițiile sociale” (p. 34). Primul, bazat pe consangvinitate, conferă o stabilitate naturală. Dimpotrivă, cel de al doilea, prin adaptarea la varii societăți, aduce inovații celulei familiale.

După două capitole introductive asupra necesității cercetării familiei și a metodei de cercetare sociologică, urmează analiza propriu-zisă a materialului selectat. Prima parte, intitulată *Cercetarea sociologică pe teren a vieții de familie*, urmărește pas cu pas implicațiile cuplului căsătorit în sânul colectivității sătești, cooperarea dintre indivizii de același sânge, care împart o rezidență comună, în creșterea și educarea descendenților ori în lupta pentru supraviețuire economică. Rudenia și studiul tipurilor de familie circumscrise, analiza ipostazelor relaționale dintre soți, dintre ascendenți și descendenți (socri, gineri și nurori, între părinți și copii ori între bunici și nepoți) dintre celula consangvină și colaterali (vecini, consăteni, străini, funcționari ș.a.) alcătuiesc un tablou amplu al satului românesc interbelic.

Tiparul raporturilor interfamiliale era atât de puternic, încât acționa și în cadrul altor forme de drept natural. Astfel, accesul la hotarul satului era condiționat de introducerea persoanei respective într-un grup băștinaș, prin înrudire reală, fie pe calea fictivă a *înfrățirii rituale (de cruce, de moșie)* cu un neam din acea localitate. În aceste zone conservatoare, familia „ajunge a fi o schemă de organizare totală a însăși unității sătești, satul întreg fiind considerat ca o *familie devălmașă mare*, compusă din adunarea tuturor *familiilor devălmașe mici*” (p. 39).

Partea a doua a lucrării prezintă *Studiul monografic al câtorva tipuri de familie reprezentative*. După stabilirea datelor particulare, care duc la individualizarea unor familii cu pământ mult și copii puțini, cu copii mulți și pământ puțin – integrate într-un neam, patriarhale, de tineri căsătoriți trăind sub oblăduirea părinților, conjugale propriu-zise, armonioase ori, dimpotrivă, minate de conflicte ș.a. – autoarea acordă atenție cadrelor condiționante. Problema cadrului cosmic nu se limitează la așezarea spațială a unei familii (cum ar fi gospodăria Popa din satul Cornova, pe care o ia ca exemplu Xenia Costaforu) ci și la modul în care grupul de rude folosește virtualitățile existente în natura înconjurătoare.

Cadrul biologic este dedus din studierea vitalității neamului (natalitate, mortalitate, căsătorii, longevitate, boli, tare ereditare), a stării medico-sociale și a igienei casnice. Acestea li se adaugă calitatea alimentației. Pentru cadrul psihologic, ancheta socială va fi îmbogățită cu metodele întrebunțate în medicină. Profilul psihologic al grupului social este compus din fișele individuale ale fiecărui membru în parte. Suma caracteristicilor psihice personale cuprinde părerile despre individ ale ascendenților, colateralilor ori persoanelor pe care le întâlnește în societate, dar mai ales felul său de a reacționa în fața unor întâmplări, atitudinea pe care o are în lume și acasă, subiectele preferate în convorbirile sale. Cadrul istoric surprinde desfășurarea în timp a evenimentelor zilnice, săptămânale, lunare ori anuale, care acționează asupra destinului familial, modelând trupuri și conștiințe.

Cartea Xeniei Costaforu este concepută nu numai ca o tipologie ci și ca un manual perfect utilizabil în anchetele de teren. Scheme grafice, tablouri sintetizând informații sunt tot atâtea modele viabile și astăzi. Autoarea povătuiește în amănunt cititorul care ar opta pentru o cercetare monografică similară, îi arată cum să se apropie de informatorii rurali, cum să evite anumite greșeli în abordarea tipurilor de familii specifice anumitor zone folclorice. În anexă găsim un plan desfășurat al cercetării sociologice a vieții de familie.

Cu un altruism necondiționat, Xenia Costaforu își oferă întreaga sa experiență generațiilor viitoare de sociologi. „Am vrut deci numai să facem mai ușoară pătrunderea în drumul cel greu al culegerii materialului necesar monografiei sociologice, care înseamnă înțelegerea oamenilor și a vieții lor prin faptele lor, relațiile existente, pentru ca prin știință să le poți fi de folos” (p. 352). Aflăm aici un fir călăuzitor pe care merită să-l reînnoadă după hiatusul survenit din cauza vicisitudinilor veacului. Pentru că, așa cum subliniază îngrijitoarea ediției, Maria Voinea – ea însăși specialistă în sociologia familiei – lucrarea Xeniei Costaforu „apare ca un necesar ghid metodologic de studiu ce trebuie actualizat cu date, fapte și evenimente noi”.

Silvia CIUBOTARU

**Paul Henri Stahl, Marin Constantin, *Meșterii țărani români*,
București, Editura Tritonic, 2004, 214 p.**

Format de foarte devreme în spiritul intransigenței științifice a Școlii sociologice condusă de Dimitrie Gusti, Paul H. Stahl reprezintă de decenii însemnate un punct de referință pentru cercetarea sociologică și etnologică europeană. Direcția de interpretare holistică, ce pune în relație contextul social, economic și politic cu cel al credințelor arhaice, reprezintă polul de gravitație al oricărei analize ce ține de antropologia culturală. Studiul din 1968 al profesorului român de la École des Hautes Études din Paris, precum și cele patru interviuri cu acesta, oferă un model prețios într-un timp al publicării nestăvilite de materiale eterogene ca valoare și abordare.

Alături de aceste două secțiuni, cartea *Meșterii țărani români*, apărută la editura Tritonic în colecția *Sociologie*, mai cuprinde rezultatele cercetării conduse în cadrul unui grant de către Marin Constantin, absolvent al Facultății de Istorie din București.

Patru segmente ale culturii populare sunt analizate de Paul H. Stahl în deschiderea lucrării: construcția caselor, olăritul, percepția morții și a divinității, țesutul. Privite diacronic, de la relatări din secolul al XVIII-lea ale călătorilor străini și până astăzi, meșteșugurile apar marcate inevitabil de aspectul economic.

Titlurile metaforice pregătesc cititorul pentru inserarea elementelor de mentalitate și spiritualitate românească în miezul descrierilor etnografice. *Meșterul Manole* urmărește arta arhitecturală, plecând de la timpurile istorice când tinerii se ocupau singuri de ridicarea casei, până la specializarea meșterilor chemați să construiască în diferite regiuni ale țării și ducând cu ei astfel stiluri proprii zonei de origine. Alegerea locului de casă, jertfa pentru construcție, motivele sculptate și simbolistica lor sunt tot atâtea ocazii pentru tânărul pe atunci Paul H. Stahl de a elabora o imagine în relief a vieții arhaice românești. Credințele populare, basmele citate în sprijinul percepției dendrolatrice a românului, dau viață unei fotografii care altfel ar risca să rămână alb-negru.

Cele două materiale de construcție specifice spațiului românesc, lemnul și lutul, sunt urmărite în procesul transformării lor până la definirea microcosmosului familial. Tehnicile de construcție sunt descrise limpede, dar, cu toate acestea, un suport vizual asigurat de către editură ar fi desăvârșit dezideratul accesibilității pe care Paul H. Stahl

l-a menționat în *Introducere*. Bisericile românești, porțile monumentale și instrumentele sculptate de țărani încheie zugrăvirea lui Manole din fiecare meșter.

Legende românești însuflețesc și capitolul *Lutul prinde viață*, axat pe valoarea spirituală a meșteșugului propriu bărbaților. Se lansează, de asemenea, ipoteza că superstiția a eliminat forța de muncă feminină de la olărit, la fel ca în stâne. Materiile prime, tehnica de lucru, de decorare și de ardere sunt analizate treptat și se revelează cititorului cu truda și înzestrarea pe care le implică. Lumea tradițională se mișcă liber sub puterea evocării când etnologul recompune modalitatea de comercializare a vaselor de lut și trocul al căror subiect acestea erau (p. 53). Lipsesc din tabloul ceramicii românești oalele de Kutu, prezentă fără echivalent în prelucrarea lutului de la noi.

În capitolul *A căzut o stea*, profesorul Paul H. Stahl abordează tema morții – nuntă, continuând apoi cu analiza stâlpilor funerar, a troițelor și a icoanelor. Simbolurile care se regăsesc pe acestea sunt familiare și de pe mobilierul țărănesc, din motivele decorative de pe străchini, ceea ce oferă imaginea unei culturi populare organice. Cele două tipuri de icoane românești, pe lemn și pe sticlă, sunt analizate cu minuțiozitate în finalul capitolului.

Țesătoarele încheie studiul despre creațiile meșterilor țărani și tratează specializarea pe anumite elemente de port popular și unicitatea lor. Meșteșug exclusiv feminin și condiție pentru măritiș, țesutul se dezvoltă cititorului în diversitatea sa structurală, dar motivele ornamentale de pe țesături rămân, din păcate, fără interpretare. Această parte se încheie cu prelucrarea țesăturilor groase din lână și cu prezentarea meșterilor cojocari.

Cea de a doua parte a cărții, *Meșteșugarii țărani din România, între tradiție și economia de piață (2002-2003)*, s-a născut în urma unei anchete la care Marin Constantin a luat parte. Aspectele economice și alura de reportaj pot fi utile unui demers de aducere în prim plan a meșteșugurilor populare, plecând de la problemele lor cele mai acute. Relatările creatorilor Petru Godja din Maramureș și Maria Dănuțiu din Mărginimea Sibiului sunt impresionante pentru adâncimea trăirii și capacitatea expresivă de recompunere a perioadei marcate de comunism. Modalitatea de transcriere a numeroaselor fragmente din vorbirea țăranilor ridică totuși o întrebare: nu există diferențe subdialectale de pronunție între cele cinci zone investigate?

Amintirile meșterilor populari din Năruja și Nereju, Vrancea,

despre Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti fac trecerea spre educativele interviuri cu sociologul și etnologul Paul H. Stahl. În cel dintâi dintre ele, contactele timpurii cu ancheta sociologică a Școlii de la București și portretul etnomuzicologului Constantin Brăiloiu, emoționează cititorul. Plecând de la modalitatea de alegere a satelor pentru monografiere și urmărind problemele sociale și economice rurale din 1927 și până în actualitate, relatarea lui Paul H. Stahl creează sistemul de cauzalitate istorică. Destinul marilor intelectuali români este citat cu amărăciune în acest sens. Fundamental pentru înțelegerea lumii satului se arată enunțul de la pagina 150: „rudenia de sânge este o noțiune gândită, aranjat special ca să structureze sistemul social”.

Suferința etnologilor în timpul regimului comunist și figura tutelară a lui Dimitrie Gusti cu drama sa intelectuală, definesc cel de-al doilea interviu. Răspunsurile lui Paul H. Stahl au ascuțimea unei observații profunde a realității, atât în definirea domeniilor antropologiei, sociologiei, etnografiei, acuzarea formalismului titlaturilor opresive, cât și în denunțarea fenomenului de falsificare a folclorului, care din păcate continuă.

Aflăm mai departe că la baza formării Muzeului Satului, inițiativă care i-a aparținut lui Dimitrie Gusti, a stat o viziune ce punea în contextul lor natural elementele de cultură tradițională, creându-se astfel un „muzeu social”. Alte probleme actuale sunt diagnosticate acum: absența unui muzeu comparativist, care să includă etniile ce conviețuiesc în România, cercetarea din cadrul Institutului de Studii Sud-Est Europene, nesocotirea aspectului arhitectural al zonei în momentul ridicării de construcții. Numeroase exemple europene de conservare a aspectului istoric pot fi sursă de inspirație a unor inițiative de gen, foarte necesare altminteri.

Finalul cărții trage o linie sub intruziunile de dinainte și de după 1989 în creația populară ce nu trebuie perturbată în nici un mod, prețul care se plătește în acest caz fiind autenticul. Schimbarea afectează și lumea meșteșugurilor și cea a vieții tradiționale și o obligă să se retragă în zone puțin accesibile. Paul H. Stahl discută, de asemenea, despre gravitatea situației în care se află românii din afara granițelor țării, abandonați politic. Soluții viabile pentru turismul cu specific etnic sunt date la sfârșitul acestor valoroase discuții cu un reprezentant model al cercetării științifice riguroase, condusă de o simțire cu adevărat românească.

Rodica ZANE, *Codul poetic al colindelor. Principii de codificare*, București, Editura Universității din București, 2004, 200 p.

Concepută ca teză de doctorat, cartea lectorului Rodica Zane de la Catedra de Etnografie și Folclor a Universității din București are o natură apofantică declarată și pe coperta patru. Dorind să deschidă o nouă direcție în analiza textului folcloric literar, lucrarea neagă modalitățile de interpretare tradiționale și urmărește să „«descifreze» ceea ce este altfel în raport cu obișnuințele noastre culturale, ceea ce este specific și «identitar» în crearea și funcționarea acestui tip de texte”.

Prima negație prin care se definește punctul de vedere al autoarei se găsește și ea pe coperta patru: folclorul literar nu este „ruda săracă” a literaturii culte. Sintagma o reîntâlnim ca titlu de subcapitol: *O rudă săracă își cere drepturile*. Problema, argumentată abundant cu citate din Adrian Marino, Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu, Ovidiu Bîrlea, Benedetto Croce și alți filologi rămâne totuși în planul diagnosticării, fără a se oferi vreun exemplu grăitor despre cum trebuie condusă analiza poetică. Ni se propune comunicarea mai largă cu spațiul cultural în care actul de cultură populară se produce, dar nici un exemplu din cercetarea actuală nu se dovedește suficient de bun pentru a fi citat ca model. Cartea în discuție ar fi putut deveni o piatră de hotar pentru stilistica folclorică dacă aceste potriviri de opinii consemnate ar fi fost susținute printr-o aplicație corespunzătoare pe un text folcloric. Să fie autoarea un teoretician fără abilități practice?

Soluția care se oferă cititorului îi aparține lui Silviu Anghel: „«lectura ideală»: pe de o parte, disocierea lecturilor, pe de alta, complementaritatea lor”. Sintagma *lectură ideală* lămurește orice întrebare ce s-ar putea ridica. Îmbinarea analizei mentalităților arhaice cu etnografia, sociologia, poetica textului folcloric, simbolistica și implicațiile mitice, toate prin cuvântul-cod, nu pot constitui decât un punct de referință abstract, a cărui încercare de realizare riscă să sfârșească în lucrări stufoase, eterogene și fără rezultate. Specializarea demersului științific, așa cum s-a clădit cercetarea folclorică până acum, are ca finalitate amplă demonstrarea multitudinii de înțelesuri pe care creațiile populare o poate ascunde. Este câștigul cititorului avizat să le cuprindă pe toate și datorită etnologului să ajungă cât mai adânc pe firul interpretării sale.

Colajul de opinii citate direct sau prezentate (uneori și pe câte opt pagini din volum) este metoda de construcție a lucrării. Referințele aparțin unor filosofi (Georg Friedrich Hegel, Benedetto Croce, Hans Robert Jauss), teoreticieni ai literaturii, poeticieni și lingviști (Umberto Eco, Charles Peirce, Paul Zumthor, Roman Jakobson, Roland Barthes) și folcloriști (Ovidiu Bîrlea, Petru Caraman, Gheorghe Vrabie, Monica Brătulescu, Mihai Pop, Nicolae Constantinescu, Sabina Ispas). Dintre toți, Monica Brătulescu întrunește cele mai multe aderări la opinia personală din partea autoarei, nu puține subcapitole constând în prezentarea cercetărilor sistematizate în *Colinda românească*. Cartea Rodică Zane se va dovedi fără îndoială utilă oricărui cercetător aflat în prima fază de documentare asupra colindelor, pentru că va găsi în cele 200 de pagini punctele de vedere științifice, acelea mai importante, gata sintetizate.

În capitolul al doilea al cărții se declară intenția demersului: „depistarea unor principii de organizare poetică, de «literaritate» sau «literaturizare» care pot fi descoperite în țesătura atât de densă a colindelor”. Nerăbdători să aflăm „codul” rămas secret până acum, întoarcem pagini în care ni se prezintă concepțiile lui Ovidiu Bîrlea și Gheorghe Vrabie, dăm de o sinteză din Roland Barthes și Claude Lévi-Strauss despre funcția lingvistică de cod pe care limbajul o poate juca, dar nu găsim principiile de codificare anunțate. Codul „permite o depășire a separației text /context și găsirea unui spațiu de «intrare» a contextului în text”. Cum se întâmplă acest lucru, rămâne în continuare încriptat. Toate avantajele principiului de operare sunt din nou enunțate într-un subcapitol ce decretează utilitatea codului pentru folclor; cititorul este gata să creadă, dar este privat de demonstrația necesară.

Cel de-al treilea capitol conține lungi excursuri bibliografice pentru tema colindelor, grupate după clasificările, studiile etnografice și folcloristice pe care această specie le-a cunoscut de-a lungul ultimului secol. Lista bibliografică pe care a folosit-o Monica Brătulescu pentru *Colinda românească* este de asemenea așezată pe o pagină din carte. O absență greu de înțeles pentru capitolul bibliografic este cea a cărții Luciei Cireș, *Colindele din Moldova*, care valorifică un material inedit din Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei. Fără această regiune folclorică, orice studiu nu poate fi decât incomplet.

Nelămurirea noutății pe care intenționează să o aducă această carte continuă în secțiunile de poetică a colindelor și în cel despre codul poetic al acestora. În cel din urmă capitol citat se semnalează

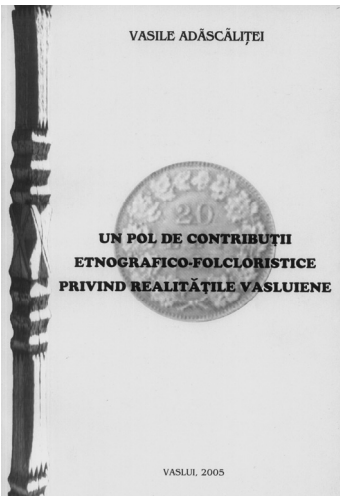
problemele de interpretare a simbolului în textul folcloric. În urma frazelor ce vin să îl contrazică pe Gheorghe Vrabie, „codul simbolic” rămâne nedefinit, o dată în plus.

Speranța cu care ne îndreptăm spre finalul cărții e pusă în concluziile pe care autoarea le va prezenta. Din nou, așteptarea este frustrată: lucrarea se încheie cu câteva întrebări retorice... Aparatul bibliografic are și el o scăpare nejustificată. Volumele savantului Petru Caraman sunt citate fără numele îngrijitorilor de ediție. Asta i-ar putea încurca pe cei care se vor folosi de cartea Rodicăi Zane ca suport în aflarea unei bibliografii riguroase despre colindele românești.

Adina HULUBAȘ

Vasile ADĂSCĂLIȚEI, *Un pol de contribuții etnografico-folcloristice privind realitățile vasluiene*, Vaslui, 2005, 222 p.

În luna septembrie a anului 2005, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale din Vaslui a susținut financiar apariția unei lucrări reprezentative pentru zona etnografică respectivă – *Un pol de contribuții etnografico-folcloristice privind realitățile vasluiene*, al cărei autor este prof. univ. dr. Vasile Adăscăliței, cu o *Postfață (sentimentală)* semnată Dan Ravaru.

Titular al cursului de folclor de la Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, vreme de mai bine de 40 de ani, prof. univ. Vasile Adăscăliței este autorul a numeroase studii și cărți de specialitate, dar și inițiatorul unei valoroase arhive de folclor, pe care a realizat-o atât prin culegeri directe, cât și prin intermediul studenților și profesorilor care au răspuns la chestionare.

Așa cum precizează de la început, acest volum a apărut ca

urmare a dorinței domniei sale de a-și aduna studiile și de a publica culegeri reprezentative pe zone, prima culegere fiind publicată la Rădăuți, în 2004: *Românitatea de sus. Repere etnologice*.

Culegerea cuprinde 22 de studii, apărute în publicații de specialitate din Iași, Vaslui, Craiova, Sibiu, Galați, Bacău, București.

Autorul evidențiază de la început particularitățile etnologice ale Vasluiului (*Despre zona etnologică vasluiană*) – frecvența manifestărilor de natură dramatică (vălăretul, teatrul popular), prezența jocurilor de priveghi, dar și frecvența redusă a epicii în versuri, lipsa datelor despre ocupațiile tradiționale. Vasile Adăscăliței subliniază prezența spectacolelor de tip compozit, alcătuite din manifestări care în alte părți au o desfășurare independentă, cum este vălăretul, denumit de domnia sa „alai de alaiuri”, scoțând în evidență faptul că acest sistem de organizare – reunirea într-un spectacol unitar, cu o putere de impresiune sporită – este specific zonei Vaslui.

Accentul cade pe obiceiurile de iarnă, în majoritatea studiilor fiind prezentate și analizate colindele, plugușoarele, jocurile cu măști, teatrul popular - manifestări specifice și reprezentative pentru Vaslui: *Un străvechi joc dramatic cu mască zoomorfă: Capra; Jocul ursului, de Anul Nou, în Moldova; Anul Nou și Anul Vechi, spectacol și prolog în teatrul folcloric propriu-zis; Teatrul popular de Anul Nou în județul Vaslui* ș.a. Bazându-se pe variantele existente în arhiva de folclor, autorul prezintă amănunțit jocurile cu măști, analizând originile, funcționalitățile, descriind construcția măștii, scenariile, prezentând jocurile cu măști în complexitatea lor. De o prezentare generoasă beneficiază și teatrul folcloric, acestuia fiindu-i destinate mai multe articole. Plecând de la aceeași arhivă de folclor, profesorul Vasile Adăscăliței analizează toate tipurile de teatru folcloric – teatrul haiducesc, teatrul cu subiecte de război sau în general istorice, *Nunta* sau *Nunta țărănească, Arnăuții*, subliniindu-le trăsăturile specifice, prezentând vechimea și problemele genezei, specificând locul teatrului în folclorul românesc, valoarea artistică și tehnica reprezentațiilor, variantele cunoscute. Trebuie menționat interesul constant pe care profesorul Vasile Adăscăliței l-a avut pentru teatrul popular, de care se ocupă și în cartea publicată în 1971 – *Teatrul popular de Anul Nou din județul Vaslui*, Casa Creației Populare Vaslui, 240 p.

Un articol de o importanță deosebită, având în vedere prezentarea exhaustivă și analiza amănunțită, este cel intitulat *Jocul și cântecul de priveghi în județul Vaslui*. Autorul analizează transformările

înregistrate de-a lungul timpului, modul în care este realizat priveghiul și, pe baza a aproximativ 50 de jocuri înregistrate în județ, realizează o clasificare a acestora în: jocuri de inițiere și virtuozitate, jocuri cu măști zoomorfe, jocuri cu măști și reprezentări antropomorfe, jocuri cu un pronunțat caracter realist, jocuri asemănătoare cu cele de copii și jocuri cu o configurație incertă.

Profesorul Vasile Adăscăliței percepe folclorul ca pe un organism viu, întrucât speciile folclorice trebuie să răspundă necesităților spirituale ale consumatorilor de folclor, în funcție de preferințele momentane și de posibilitățile de creație și de circulație, care pot să se modifice. Conform acestei convingeri, autorul justifică prezența speciilor răvașul versificat, amintirea, romanța, apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin înmulțirea căilor de vehiculație a folclorului, prin folosirea pe lângă oralitate a scrisului, a discului, a radioului.

Volumul cuprinde și un studiu al alterității – *Tipul antropologic negroid în folclorul nostru tradițional*. Prezentând sursele imaginii acestui tip rasial, autorul consideră că apariția frecventă a reprezentărilor tipului negroid s-a resimțit mai ales la începutul secolului al XIV-lea. Impresia deosebită pe care au lăsat-o reprezentanții altei rase asupra localnicilor a determinat apariția harapilor printre măștile și reprezentările etnice. Personajul harapului este plin de vigoare, are atribute înfricoșătoare, inspiră groază, interpretează dansuri cu un ritm alert.

Își fac loc în volumul de față și articole care prezintă reviste de folclor (*Ion Creangă – o revistă de folclor închinată marelui povestitor*, *Reviste de folclor din prima jumătate a secolului al XX-lea*), imaginea unor conducători în percepția populară (*Un portret folcloric neobișnuit: Cuza Vodă*), elemente de etnologie în opera lui Dimitrie Cantemir (*Prefigurarea unor preocupări etnologice la Dimitrie Cantemir și semnificația câtorva din ele*) sau personalități ce au contribuit la studierea limbii și culturii române (*Date referitoare la Jan Urban Yarnik*).

Constituindu-se într-o imagine de ansamblu asupra fenomenului etnografico-folcloristic din județ, această culegere de studii și articole reprezintă un eveniment editorial de un deosebit interes pentru cei care cercetează zona Vasluiului.

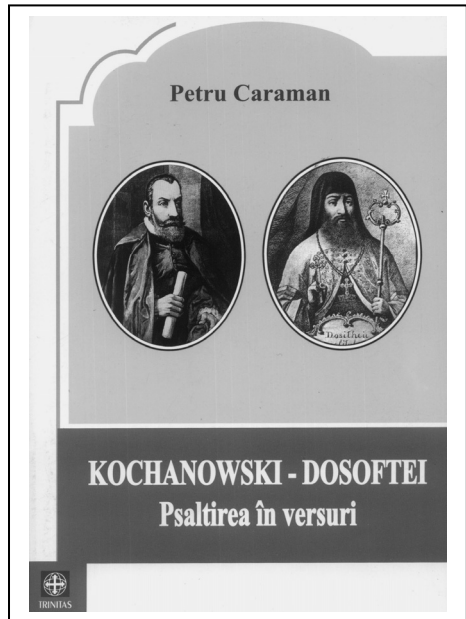
PETRU CARAMAN ȘI UMBRELE CĂRTURĂREȘTI

Opera de limpezire, făcută cu tact și susținută de un vast inventar de cunoștințe, se dovedește a fi operă de desăvârșire. De fapt, așa cum spunea un critic francez, opera nu există în sine, ci rezultă din lectura care i se face. Când această lectură beneficiază de toate atributele unei autentice vieți a scrisului, când cititorul este el însuși un savant care operează cu precizie și ținută academică un corpus care, trecând prin alte și alte lecturi și înțelegeri, a suferit inclusiv de pe urma unui destin mai puțin meritat, atunci opera va primi în fine al său *spiritus loci*.

Lucrarea profesorului Petru Caraman, *Kochanowski – Dosoftei. Psaltirea în versuri*, ediție îngrijită și tabel cronologic de Ion H. Ciubotaru, prefață de Al. Andriescu, aduce o astfel de limpezire – necesară unui capitol important al literaturii române

vechi – și, concomitent, redeschide și precizează identitatea unui text, care se dovedește a fi una dintre zonele de confluență esențiale pentru valoarea europeană și autohtonă a unei culturi. Lecția de istorie culturală a lui Petru Caraman ne amintește că oțitem din scrupulozitate și operăm cu jumătăți de măsură, că filtrăm datele cercetării noastre cu maximum de rigoare, dar atunci când rigoarea întrece circumspecția și acuitatea cercetătorului, ne asumăm riscul pierderii din vedere a esenței.

Kochanowski – Dosoftei. Psaltirea în versuri este și un amplu studiu comparativ. Comparațiile se desfășoară cu promptitudine pe vaste domenii, stăpânite din perspectiva specialistului: slavistică, profolcloristică, etnografie, istorie, filologie, poetică, teosofie, prozodie și versificație, imagologie. Aceste spectre ale gândirii sunt făcute de cercetător să colaboreze, fiind puse în slujba demonstrației. Funcționând

ca puncte de vedere și ipoteze ale specialistului, perspectivele sunt transformate pe parcursul cercetării în adevărate criterii, principii axiologice ale tezei. Și, ca în orice studiu lămuritor, lucrarea impune necesare critici ale criticii. Petru Caraman știe să descâlcească, fără atenuante ascunderi, adevărul critic de exagerări și degenerări, fără să ierte greșelile istorice, care, tocmai din prisma prestanței necredinciosului provocator, au prelungit lanțul tezelor false. De fapt, unul dintre imboldurile cercetării autorului pare să fie exact acesta: dorința de a redeschide un „proces” filologico-istoric, ce nu a beneficiat, de-a lungul timpului, de probe corecte, căci „*păcatul mai tuturor publicațiilor care privesc geneza Psaltirii în versuri a lui Dosoftei este că ele nu se bazează pe o riguroasă studiere paralelă a textelor, pe linia prototip-derivat, prin colaționarea lor*”¹.

Autorul este de fapt un specialist al studiilor comparative, care, de fiecare dată, îmbină avizatul proces de comparare a variantelor cu un inventar poetic-stilistic și etnografic, după cum putem observa în excelentul său studiu dedicat legănăturii, *Legănatul – ca muncă și ritual – reflectat în folclorul artistic, mai ales la popoarele din orientul și sud-estul Europei*² sau în lucrarea despre Mihai Eminescu³, care cultivă relaționarea între poetica eminesciană și un punct de vedere antropologic, rezultând o pertinentă integrare a poetului nostru în spațiul cultural al unei comunicări preistorice, a unui limbaj mitic.

Încă din a sa „predoslovie”, care atenționează cititorul improbabil specialist, Petru Caraman subliniază originalitatea opțiunilor sale. Jovial și ironic, în stil de cronicar care știe cu ce public are de-a face, autorul își pregătește lectorul aproape în spirit didacticist, demonstrând o înaltă conștiință anticipatoare. Portretul „blândului” mitropolit se construiește din tușe clare, impresionismul antecesorilor

¹ Petru Caraman, *Kochanowski – Dosoftei. Psaltirea în versuri. Influența lui Kochanowski asupra lui Dosoftei și considerații critico-axiologice*, Ediție îngrijită și tabel cronologic de Ion H. Ciubotaru. Prefață de Al. Andriescu. Cuvânt introductiv de Cristina Godun, Iași, Editura Trinitas, 2005, p. 61.

² Petru Caraman, *Studii de etnografie și folclor*, Ediție îngrijită de Ovidiu Bârlea și Ion H. Ciubotaru. Postfață, note și bibliografie de Ion H. Ciubotaru, Iași, Editura Junimea, 1997.

³ Petru Caraman, *Pământ și apă. Contribuție etnologică la studiul simbolice eminesciene*. Ediție, prefață, note și indice de Gheorghe Drăgan, Iași, Editura Junimea, 1984.

este deconstruit cu instrumente ce detronează și instituie, accentuându-se de fiecare dată meritele demonstrabile ale lui Dosoftei. De aceeași caracterizare, prevalată de creionarea unei atmosfere istorice a cadrului de manifestare și până la uimitoare precizii biografice, avem parte și în cazul poetului polon Jan Kochanowski. Lucrarea beneficiază de o arhitectură clară, ce pornește de la alternarea figurilor celor doi cărturari, pentru a contura un consens, desprins organic din ipoteze.

În stilul său maieutic revigorant, care reaprinde tensionante praguri hermeneutice, Petru Caraman pornește concentric de la sfera cea mai largă a rolului psalmilor ca tipare cantabile. El aduce în sprijinul afirmațiilor pe care le formulează argumentul prolificității semantice a termenului-specie. Se identifică astfel o altă motivație care i-a determinat pe cei doi poeți să „readucă psalmii la legile metricii și ale ritmului”. Acest imbold versificator, care tinde să refacă legătura originară dintre muzică, poezie și un întreg context ritual este – ni se va demonstra amănunțit în partea a doua a cărții – nu doar urmare a prozelitismului religios sau o strategie estetic-mnemonică, ci mai ales o întâlnire cu simbioza folclorică, în spiritul sincretismului arhaic.

Încercând să identifice nu numai relațiile *Psaltirii* lui Dosoftei și implicit a traducerii poetice a lui Kochanowski cu celelalte traduceri preexistente, dar și măsura acestor influențe, Petru Caraman dirijează un vast excurs pe tema variantelor. Sunt stabilite astfel raporturile celor două texte investigate cu originalele la care traducătorul român și cel polon ar fi putut avea acces (*Vulgata*, *Septuaginta* ș.a.) și întreaga constelație a traducerilor. În privința cărturarului polon, Caraman conchide asupra a două influențe importante: sursa cultă antică și folclorul autohton (p. 133). Mitropolitul Dosoftei va fi atras de efectele realizării artistice a acestei surse culte, însă cercetarea merge în profunzimea activității sale culturale și literare, spre a întrezări alte surse decât cele la îndemână. Criteriile folosite de specialist vizează exhaustivitatea. Unele vin spre conturarea a ceea ce reprezintă „un mediu lingvistic”; Dosoftei nu numai că avea acces la formele originare ale *Psaltirii* sau la vechile *Psaltiri românești*, dar și la alte versiuni, chiar polone – în afara celei kochanowskiene – căci, observă Caraman, „pentru Dosoftei, limba polonă era ca a doua limbă maternă” (p. 59), de aceea el a putut cunoaște și alte versiuni polone. Criteriul auto-traducerii (raportul cu propria traducere în proză – *Psaltirea slavo-polonă*) este un

alt nou unghi de reconsiderare a laboratorului poetic al lui Dosoftei.

Dar, așa cum Kochanowski nu este doar un mare poet, ci și un nobil apropiat de spiritul folcloric al satelor pe care le administrează, nici Dosoftei nu ni se arată doar ca un lider religios sau un poliglot cuprins de fiorul estetic, ci un strateg care știe să împace principiul politic cu cel confesional, principiul didactic cu cel expresiv, principiul poetic cu literalitatea, ca exigență a textului sacru. În plus, esența comparației dintre cei doi poeți, unul consacrat, altul debutant este că operele lor devin, privite de aproape, breviare de spiritualitate populară, discursuri de autoimagine și imagologie, frecvente imixtiuni ale unei conștiințe colective, identificată de Petru Caraman în context inter și intra-cultural.

Partea lucrării dedicată unei amănunțite analize a prozodiei și versificației are drept premise proclamarea meritelor textului lui Dosoftei și de asemenea amendarea, printr-o reexaminare, a opiniei depreciative a lui Bianu, cercetător care nedreptățește nefericit opera mitropolitului. Operând cu un bogat arsenal de texte, în diferite limbi, Petru Caraman indică travaliul poetic, căutarea obstinată a euplasticității traducătorilor, care sunt, deopotrivă, când versificatori conștienți de instrumentele lingvistice de care dispun, când cedează involuntar unor tendințe formative care vin din folclor sau unei seducții stilistice din partea armoniilor textului kochanowskian, căruia Dosoftei nu i se putea opune. Veritabil „tratată despre tropi”, cercetarea reunește în textul emblematic studiat sursele populare cu poezia cultă, interpretată prin ceea ce ea păstrează din izvoarele folclorice, uneori mediată această proveniență de gradul doi chiar de textul psaltic în cauză. Este vorba de raportul stabilit între poezia lui Eminescu și *Psaltirea* lui Dosoftei, acesta fiind doar una din probele circulației intense a textului religios care, ieșind din strictul cadru ritual, vehiculează esențele populare ale cântecului, popularizând motive și structuri prozodice.

Opera lui Dosoftei nu este doar „cartea cea plină de rugă”, ci, în același timp „cuvântul cel dulce, scos din inima mea”, încât producția traducătorului teolog vine să satisfacă propriile exigențe estetice. Petru Caraman îi recunoaște mitropolitului rolul de a fi exploatat modelele primite de la Kochanowski, ajungând să-și pună amprenta originalității. Autorul cercetează ritmul trohaic în cele două Psaltiri, schemele prozodice de respirație folclorică, rimele ideale doar în relație cu cele

reale, toate rezultatele analizei operând pe trei paliere: preluări directe din versurile lui Kochanowski, influențări și preluări parțiale și creații originale ale lui Dosoftei. Cercetarea prilejuiește inclusiv o mare surpriză hermeneutică; Dosoftei este „creatorul catrenului în limba română” (p. 95), fapt trecut cu vederea de editori printr-o necorespunzătoare împărțire a versurilor.

În concluzie, așa cum ne-a obișnuit, Petru Caraman, știe să valorifice analizele prin sinteze temeinice. Versurile lui Dosoftei sunt „folclorice prin excelență, reprezintă cele mai tipice forme de versuri în poezia populară română” (p. 156), iar mitropolitul este „creatorul rimei în poezia cultă românească” (p. 186), textul său fiind terenul „marii bătălii pentru cucerirea versului” (p. 238).

Studiul lexico-semantic, complementar celui morfo-prozodic, merge dincolo de clișeul excursului despre românizarea ca marcă a traducătorului, prezent în discursurile filologilor de la Hasdeu încoace. Românitatea textului lui Dosoftei este urmărită dincolo de metamorfozele mărcilor stilistice și depășind un tipic imaginar care introduce într-o atmosferă familiară a rugăciunii. Psalmodiarea naște și permanentizează „un grai cât mai curat românesc” (p. 208), aportul fondului și al formelor stimulează creația lingvistică, bogăția lexicală, încât „scrierile marelui ierarh sunt o contribuție în slujba idealului de a se forma o limbă comună a românilor de pretutindeni” (p. 225).

Petru Caraman va stabili în final dreapta dependență de la Kochanowski la Dosoftei, iar libertățile asumate sunt fixate cu grija arhivarului atent cu zestrea pe care o primește. Între constrângerile traducătorului și bucuria experimentelor estetice ale „primului poet al românilor” (p. 238), figura mitropolitului, „mare discipol român al unui mare maestru polon” (p. 234) beneficiază în sfârșit de aportul unei opere de îndreptare.

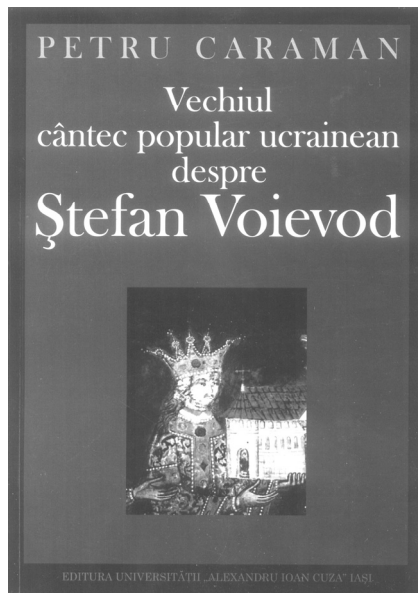
Învățându-ne credința în evaluarea textului din aproape în aproape, ca producere, Petru Caraman se dovedește a fi ceea ce Cicero numea un „arhitect”. Spre deosebire de „profan”, cel care ia textul ca operă finită, arhitectul știe să înțeleagă obiectul cercetării în etapele săvârșirii lui. Desăvârșirea cercetării stă mărturie a scrutării operei deschise.

DIN NOU, PETRU CARAMAN

Fiecare carte apărută sub semnătura lui Petru Caraman sporește recunoștința și uimirea în fața unui fenomen de cultură ce se întregește exemplar prin noi și noi fațete, încredințându-ne că, prin Profesor, ne întâlnim cu o personalitate de dimensiuni pe care cultura română rareori și le-a putut permite. Este impresia pe care ne-o provoacă și ultima carte a savantului ieșean, *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod*, publicată în anul 2005 de Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, sub îngrijirea lui Ion H. Ciubotaru.

Oferit cititorului la opt ani distanță de cartea *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*, volumul amintit impune prin aceeași rigoare în cuprinderea obiectului, precum și prin bogăția unui material de teren și bibliografic care-i permit autorului să avanseze ipoteze noi și să le argumenteze apelând la metodele comparativă și istorică, dar și la analiza de text. Dacă în cazul *Descolindatului* profesorul Caraman construia o lucrare monumentală, mișcându-se pe orizontala geografică a prezenței colindelor și descolindelor, în cartea de față, un studiu de aceeași amploare, se structurează în jurul unui cântec de douăzeci și unu de versuri, avându-l ca erou pe marele domn al Moldovei.

Prezența cântecului respectiv în tot spațiul slav a fost prilej pentru analistul său să ne propună, așa cum singur o mărturisește într-o scrisoare din anul 1958 adresată lui G. T. Kirileanu, „un studiu amplu de slavistică, în sensul cel mai complex și mai cuprinzător al termenului: deopotrivă de folclor slav pe plan comparativ slav, dar și de lingvistică, în special de dialectologie slavă”. Iar darul acesta, de coplesitoare știință de carte și de rigoare analitică, îl face Profesorul (îndepărtat de la Catedra de slavistică a Universității din Iași și supus la tot felul de umilințe existențiale) „vremii viitoare”, când spune el,

„oamenii se vor trezi, în sfârșit, din nebunia furibundă, distrugătoare de valori, care-i bântuie de atâția ani de zile”. Nu s-ar putea spune că oamenii de acum chiar s-au trezit, așa cum nădăjduia profesorul Caraman. Altfel cum să-ți explici lentoarea cu care i se publică scrierile, multe și însemnate pentru cultura română, unele dintre ele rămase în manuscris chiar și acum, în anul de grație 2006? E adevărat că a-i restitui opera culturii române și universale înseamnă a te putea mișca practic prin întreaga cultură universală, înseamnă să stăpânești impresionantul număr de limbi și de dialecte pe care le știa Caraman, să te simți la tine acasă în domenii pe care el le-a abordat, cu perfectă stăpânire a obiectului și a instrumentelor, între care: folclorul, etnografia, etnologia, lingvistica indo-europeană și lingvistica românească, istoria limbii și literaturii române, literaturile slave, culturologie și antropologie, istorie etc. Dacă adăugăm la toate aceste daruri ale lui Caraman, ce pot deveni tot atâtea complexe pentru editorii lui, spectacolul intelectual eclatant, la care ne face martori cu fiecare lucrare, claritatea și disciplina adecvării la obiect pe care greu le mai poți întâlni astăzi, când se cultivă improvizația chiar și în lucrările declarat științifice, înțelegi zăbava cu care îi sunt publicate scrierile, dar te simți și obligat să te înclini în fața eforturilor de restituire pe care le face, de ani buni la Iași, Ion H. Ciubotaru, unul dintre cei mai avizați editori ai profesorului. Că-i datorăm recunoștința o dovedește și publicarea, sub îngrijirea sa, a amplului studiu *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod*, ediție însoțită de un bogat corp de note și comentarii ale editorului, volum impecabil acordat cu noile norme ortografice ale limbii române. Lucrarea este controlată cu maximă atenție în multele secvențe de text provenind din limbi, dialecte și literaturi slave, plasate într-un spațiu vast, având la extremitatea estică limba rusă și la extremitatea vestică idiomul de vest al limbii slovene.

Inițiind studiul cântecului ucrainean despre Ștefan Voievod, Petru Caraman își propune să evite erorile editorilor și comentatorilor acestuia, respectând trei principii metodologice esențiale: a. Să ofere textul cântecului fără nici o intervenție, adică să ni-l transmită și să-l analizeze în forma în care se află el atestat în *Gramatica Cehă* a lui Blahoslav, din 1571; b. Să se refere la acest text ca la un complex de fenomene de limbă și de cultură ce se cer studiate; c. Să facă o distincție clară între locul în care a fost cules cântecul și locul unde a fost el creat.

Ipoteza de lucru inițială este aceea că forma în care ne-a parvenit cântecul, după *Gramatica* lui Blahoslav este una din multiplele lui

variante regionale, singura care a avut șansa să fie consemnată în scris. Ipoteza respectivă a impus autorului studiului cel puțin două direcții demonstrative: aflarea altor variante pe teritorii slave diferite și, respectiv, căutarea, în varianta atestată în scris, a „urmelor” fonetice, morfologice, sintactice și prozodice pe care le-a lăsat călătoria orală a cântecului în spațiul limbilor și culturilor slave într-un interval de timp ce numără câteva secole.

După o *Scurtă privire introductivă asupra liricii populare ucrainene*, în care a identificat cele mai vechi manuscrise și tipărituri care conțin înregistrări de folclor ucrainean sau referințe la acesta, Petru Caraman ne prezintă istoria, deloc simplă, a editării *Gramaticii cehe* alcătuite de călugărul Blahoslav în secolul al XVI-lea și tipărită abia în 1857, după un manuscris neautograf aflat la Biblioteca Tereziană din Viena. Interesul filologic pe care l-a suscitată această *Gramatică* explică, în mare parte, discuțiile de natură lingvistică ce s-au purtat în jurul ei, cântecul popular în discuție părănd a atrage mai puțin atenția, deși editorul *Gramaticii*, Hradil, îl publică, separat, în 1855, iar cercetătorul galițian Vasyl Kovalskyj îl reproduce într-o publicație ucraineană, un an mai târziu. Dar ecourile produse de publicarea *cântecului* nu au lipsit, și Petru Caraman le consacră un examen prob într-o *Privire critico-istorică asupra cercetărilor despre cântecul lui Ștefan Voievod* (p. 49-80). Respingând, argumentat, unele erori de natură filologică sau de atribuire, și avansând propriile soluții pentru anumite chestiuni, Petru Caraman ne previne că pune „pentru prima oară câteva interesante probleme folclorice, între care unele îi privesc pe români” (p. 47).

Printre altele, este respinsă ideea, aparținând și lui B. P. Hasdeu, că textul *cântecului* a fost cules în Veneția italiană, în locul acesteia fiind propusă ipoteza că Veneția invocată de *Gramatica* lui Blahoslav este una dintre Venețiile slave din zona sud-vestică locuită de cehi și horvați. Cu un ton casant, susținut însă de o argumentare logică și clară, amendează Petru Caraman și părerea unui alt cercetător al *cântecului*, Anton Balotă care, în 1958, avansase ideea că respectiva creație folclorică își datorează existența unei culturi slavo-române din secolele XV-XVI. Din multiplele argumente aduse de profesor pentru a-și susține părerea, contrarie celei a lui Anton Balotă, rețin atenția întinsele studii de etimologie și de semantică asupra unor cuvinte cuprinse în *cântec*, adevărate dizertații despre *Limba cancelariilor domnești din Moldova secolelor XV-XVI*, despre relațiile lingvistice româno-ucrainene în aceeași epocă sau despre semnificațiile grafiei chirilice și

latine pentru identificarea limbilor din documentele epocii ștefaniene. Acestea li se adaugă referiri la semnificația etnografică și geografico-istorică a toponimului „Moldova” sau a etnonimelor „rusin”, „rusniak”, „rusnak” și „huțul”, precum și discuția, foarte importantă pentru filologia română, asupra modificării funcției limbii slavone dinspre funcția culturală spre funcția culturală (p. 73). Secvențele privitoare la problemele enunțate sunt niște micromonografii, valoroase în sine, care atestă nu numai competența autorului lor dar pun în evidență și modul cu totul original de a construi o demonstrație și o carte după principiul unității de profunzime.

Analiza elementelor neucrainene din limba cântecului lui Ștefan Voievod și corespondențele lor în domeniul dialectal slav contemporan prilejuiește un spectacol intelectual de o mare strălucire și rigoare, în care Petru Caraman ni se relevă nu doar ca un mare slavist, dar și ca un important lingvist și etnolog. Urmărind transformarea *cântecului*, după ce acesta a trecut peste „granița etnografică natală”, autorul radiografiază, mai ales, zona de maximă interferență ucraino-slovacă, caracterizată de un întreg proces lingvistic transformator care explică anumite aspecte lingvistice și semantice ale *cântecului* și care, la rândul lor, sunt atestate de textul acestuia.

E acest pasaj, ca și întreaga carte, o ilustrare vie pentru profunda și frumoasa zisa helmsleviană că „limba își amintește și veghează”.

La granița etnografică ucraino-slovacă de la poalele Carpaților de nord-vest identifică profesorul Caraman și „târgul Veneția”, locul unde a fost cules *cântecul*, asociindu-se astfel părerii predecesorului său Tomašivskýj, dar adăugând argumentelor acestuia un corp impresionant de dovezi venind din examinarea folclorului zonei respective.

Propunându-și să răspundă la întrebarea dacă există în *cântec* vestigii de sârbo-croată, care să susțină ipoteza lui Balotă că acest cântec a fost creat și răspândit de guslarii sârbi, Petru Caraman întreprinde o amplă și convingătoare *Analiză (a) elementelor neucrainene din limba cântecului ... și corespondențele lor în domeniul dialectal slav contemporan* (p. 80-190). Autorul folosește aici, ca și în alte secvențe ale lucrării de altfel, fișe personale, alcătuite în urma contactului direct cu acest teren dialectal, precum și date oferite de colecții de texte unanim apreciate. Fonetismele slovace, morfologia slovacă, sintaxa dialectală slovaco-polonă sunt convocate pentru a demonstra în ce măsură și cum s-a putut produce influența slovacă asupra textului folcloric ucrainean și pentru a explica cum a avut loc transformarea *cântecului* pe terenul slav

de apus. Reține atenția, în acest context, valoarea micromonografiilor dedicate cuvintelor „wyjwoda”, „woloska”, precum și optativului prezent cu auxiliarul la aoristul compus (p. 117-139) la slovaci, vest-ucraineni și polonii silezieni. Adăugând la aceste elemente și analiza fondului ucrainean lexical al *cântecului* (p. 191-253), Petru Caraman ne pune în fața unei chestiuni de principiu, și anume că nu totdeauna ceea ce este evident într-un text poate explica proveniența lui adevărată. În consecință, concluzia la ampla și copleșitor de erudita demonstrație anterioară este că „în ciuda aspectului lingvistic atât de pregnant slovac (...) este incontestabil că limba – și mai ales limba lui (*a cântecului*) de bază – e cea ucraineană” (p. 192).

Ceea ce surprinde ca o noutate în ansamblul de argumente caramaniene este studiul versificației *cântecului*, studiu care ni-l relevă pe profesor în postura inedită de specialist în domeniul ritmologiei și al versificației. Astfel, pentru a convinge cititorul că textul *cântecului* aparține folclorului ucrainean, autorul cărții abordează probleme de domeniul metricii și ritmicii istorice și comparative în subcapitole ca: *Veneția italică și slovacii*, *Versificația cântecului ucrainean despre Ștefan Voievod și reconstrucțiile lui metrice*, *Metruul cântecului lui Ștefan Voievod și gradul lui de răspândire în folclorul ucrainean*, *Originea și geneza metruului fundamental din cântecul lui Ștefan Voievod, la ucraineni și la ceilalți slavi* (p. 264-324).

Pornind de la ideea, foarte modernă, că versul este un complex ritmico-sintactic și prozodic, adică o formațiune ce se mișcă într-o relativă libertate față de exigența metrică, Petru Caraman comentează situația metrico-prozodică din *cântec* prin aportul unor influențe complementare – întâlnirea dintre versificația occidentală cu cea bizantină și influența acestei incidențe asupra sistemului metrico-prozodic slav din Peninsula Balcanică. Astfel, de exemplu, prezența în *cântec* a dodecasilabului cu rimă interioară tip 6+6 îi prilejuiește profesorului un sensibil și documentat excurs în domeniul formelor metrice atestate în latina populară din secolul al X-lea, cu consemnarea transformărilor pe care le-au suferit aceste forme pe solul unor culturi și literaturi diferite: italiană, franceză, idiomurile din Peninsula Balcanică, slavii de apus, de sud și de răsărit. Se remarcă, în acest context, vechimea apreciabilă a acestei forme ritmice și în folclorul poetico-muzical al românilor, „înainte ca ei să se fi separat în grupe dialectale distincte” (p. 312), dar și în folclorul ucrainean, în special în dumele din perioada căzăcească. Investigarea comparativă a unui material folcloric

bogat din zona Galiției, Pocuției, precum și din zonele învecinate îl îndreptățește pe autorul lucrării să stabilească zona aceasta ca fiind locul de naștere al *cântecului* și să amendeze ca neștiințifice și, uneori, fanteziste, reconstrucțiile lui propuse de Kovalskýj, Potebnja și Franko.

Ca întotdeauna, examenul analitic-descriptiv al unui fenomen îi prilejuiește lui Petru Caraman enunțarea unei chestiuni de principiu și de metodă. Așa se întâmplă și în cazul analizei stilistice, gramaticale și fonetice, a reconstrucțiilor *cântecului* (p. 336-367), când studiul pune următoarea problemă a reconstrucției textelor folclorice în general: un text folcloric nu poate fi judecat doar după varianta în care a fost cules, el trăiește prin variante, și orice reconstrucție, în acest caz, nu poate genera decât „o creație hibridă și artificială” (p. 358).

În sfârșit, referitor la eroul acestui *cântec*, profesorul Caraman aduce suficiente și convingătoare argumente că este vorba chiar de domnul moldovean. Un viitor cercetător poate glosa pe tabloul celor trei oști, cu foarte fugarele, dar semnificativele atribute care le diferențiază, tabloul deschizând, în cazul oștii „vlahe”, câmp unui epic liricizat care ar putea fi urmărit și în alte texte folclorice de la noi sau din altă parte. Cu alte cuvinte, *cântecul* ar putea prilejui și studii de mentalitate și de antropologie culturală, mai ales că profesorul Caraman oferă însemnate sugestii în această privință, dar și pentru că primul lui cercetător român, savantul B. P. Hasdeu, solicita, la rândul lui, acest punct de vedere.

O carte atât de complexă ca *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod* nu poate fi prezentată decât în câteva aspecte ale ei, și acelea, probabil, selectate subiectiv. Ceea ce se poate afirma cu obiectivitate certă este că studiul lui Petru Caraman înscrie o pagină esențială în cercetarea folclorică, etnografică, lingvistică și etnologică de la noi, că el este un important moment al slavisticii, și nu numai din România, că publicându-l, Ion H. Ciubotaru a oferit științelor umaniste din țara noastră un model de probitate științifică în care se înscrie și el însuși. Și mai suntem convingși că, atunci când a publicat această carte, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași (redactor Mariana Codruț), și-a oferit sieși, dar și culturii române, o carte de vizită care-i atestă o valoare ce merită luată în seamă.

Livia COTORCEA

ÉTUDES ROUMAINES ET AROUMAINES.

Studii românești și aromânești, IX, sous la rédaction de Paul H. Stahl, Paris-Bucarest, 2005, 98 p.

Volumul reunește un număr de opt studii axate pe problematica etnoculturală a românilor din interiorul și din afara fruntariilor. Privitor la *Transhumance et migration au vingtième siècle*, Marin Constantin evidențiază mobilitatea demografică din România, în special cea antrenată de lumea pastorală. Autorul utilizează rezultatele anchetelor de teren efectuate de Aurel Boia (1940) și D. Șandru (1946) asupra emigrației transilvane în Dobrogea, de Vasile V. Caramelia (1960), legate de căsătoriile exogame din așezările oierești sibiene (mai cu seamă din Tilișca) și de Constantinescu-Mircești și Ion Donat în regiunile extracarpatică, coroborându-le cu propriile sale cercetări, din 1999.

Procentul ridicat al familiilor de mocani stabilite în Dobrogea (mai mult de 5%), numărul mare de sate de *ungureni* din Moldova și Muntenia (în 1966 erau 293) se revendică din vechea transhumanță. Sub influența noilor conjuncturi socio-economice s-a produs o deplasare rezidențială și transhumantă către regiunile bănățene. Rezultatele anchetei întreprinse de Marin Constantin sunt edificatoare în acest sens. Banatul poate fi considerat un debușeu contemporan pentru fluxul sezonier și migrator al grupurilor de țărani din sudul Transilvaniei.

După ce trece în revistă cercetările anterioare privind descântatul la românii de la răsărit de Nistru, Ana Graur prezintă rezultatul propriilor sale investigații în această problemă. Între anii 1988-1991, autoarea a înregistrat texte magice din Transnistria. Cunoștințele acumulate îi permit să prezinte, în articolul intitulat *Tradiția descântatului la românii de la est de Nistru*, o analiză atentă a tipurilor de agenți magici, a zilelor potrivite pentru descântat, a principalelor leacuri, a practicilor divinatorii, a simbolisticii obiectelor utilizate în acest context precum și a semnificației gesturilor ori formulelor vrăjitoarești.

La rândul ei, Ana Marin întreprinde un experiment sociologic asupra conceptului de *corp*, așa cum este perceput în mediul feminin dintr-o localitate basarabeană. Sub titlul de *Reprezentări și practici ale corpului la femeile din satul Grozești (Republica Moldova)*, autoarea grupează răspunsurile persoanelor chestionate, începând din decembrie 2003 și până în ianuarie 2004, în compartimentările: *Relații dintre fete și băieți, femeii și bărbați, Căsătoria, Femeia. Femeia ideală și Procrearea*. Informatoarele cu care a lucrat aparțin tuturor categoriilor de vârstă. În

unele cazuri, stereotipia chestionarului este îmbunătățită cu interviuri ample (adevărate *memorate*) ce reconstituie povestea unor vieți.

Un grup de cercetători de la Centrul „Francisc I. Rainer” al Academiei Române (Radu Răutu, V. Mihăilescu, N. Nicolau, M. Gheorghiu și V. Toma) prezintă studiul *La mémoire médiatique: un cas de nouvelle ritualisation «La mort à l'écran» ou «l'enterrement vivant»*. Dacă *pomana de viu* este justificată pentru situațiile în care este vorba de persoane fără urmași direcți sau care au copii plecați în străinătate, simularea unor rituri de înmormântare ridică multe semne de întrebare. Care este explicația dorinței lui Alexandru Niță – protagonistul ceremonialului funerar fictiv amintit în articol – de a îndeplini toate secvențele îndătinat? Solicitarea participării televiziunii, dorința de a se bucura de spectacolul propriei înmormântări depășește cu mult cadrul vechilor datini. Autorii subliniază paradoxul situației, dat fiind că *nu* oficiantul este agentul uman implicat, ci *mediatizarea*, căreia i se conferă o funcție preponderentă ca *vehicul sacralizant*. Acest crâmpei de *inter-activitate mediatizată* constituie, până în momentul de față, o bizazerie, un *hibris*. Greu de crezut că va avea un viitor în contextul comunității rurale, fie și numai ca o modă trecătoare.

Sub redactarea lui Paul H. Stahl, este prezentată *Vizita profesorului Dimitrie Gusti la Chișinău (Basarabia) – 1936*. La baza articolului stau o serie de documente păstrate din acel an, care cuprind discursul de bun sosit, răspunsul lui Dimitrie Gusti și raportul de activitate al Institutului Social din Chișinău (citit, probabil, de Pan Halippa). Discursul de recepție, ținut de Cezar Stoika, nu este lipsit de virtuți oratorice. Dincolo de abundența elogiilor, reprezentantul autorităților din capitala Basarabiei surprinde esența contribuției aduse de profesorul Gusti în cultura românească: „În adevăr, de la ursitoarele ce veghează deasupra leagănului nostru și până când preotul ne psalmodiază rugăciunile pentru expierea sufletului – materialul omenesc, ca și orice urmă de civilizație cu care ne-a înzestrat natura, a fost studiat și catalogat în laboratorul Dvs. (...) ați izbutit să formați o școală a cunoașterii aspectelor, înrâurilor și interdependențelor culturale și etnice, deschizând o eră nouă pentru viitorime” (p. 44).

În discursul său, *Doctrină și acțiune politică*, Dimitrie Gusti pune accentul pe activitatea de luminare a satelor, privită nu ca un act de filantropie, ci ca o întărire a capacității de autoadministrare a acestora. Mai mult, extinderea cercetărilor sociologice ar fi trebuit să contribuie la instruirea învățătorilor, medicilor și agronomilor aflați la început de

carieră pentru „completarea exercițiului profesional” (p. 49).

Raportul de activitate al Institutului Social Român al Basarabiei de la 18 Noiembrie 1934 până la 22 Martie a.c. (1936) detaliază toate tipurile de acțiuni culturale specifice acestui așezământ. Un interes aparte îl prezintă ancheta monografică organizată în satul Iurceni, ca și cele șapte comunicări rezultate în urma acesteia: *O așezare străveche răzeșească: Iurceni* de Aurel Sava, *Literatura populară a Iurcenilor* de Petre V. Ștefănuță, *Viața economică a satului Iurceni* de Th. Știrbu, *Cadrul geografic la Iurceni* de Th. Porucic, *Industria casnică, olăritul și covoarele la Iurceni* de S. Gonța, V. Adiasevici și *Agricultura la Iurceni* de Al. Romanovici.

Gheorghe Șișterean și Solica Șișterean semnează studiul *Români din Hajdu-Bihar (Ungaria). Strategii maritale și reconstrucții identitare*. Pornind de la registrele parohiei ortodoxe din Apateu și de la unele investigații personale de teren, autorii efectuează o analiză statistică asupra situației comunității românești din Ungaria. Concluziile care se desprind din aceste inventarieri nu sunt deloc încurajatoare: „Vechea identitate etnică, românească și religioasă, ortodoxă, este în disoluție, în locul ei apărând, tot mai puternic, o nouă construcție identitară, de tip maghiar” (p. 53). Lipsa unui sistem educațional în limba română, marele exod urban al generației tinere, prăbușirea sistemelor cutumiare românești și, mai cu seamă, faptul că biserica ortodoxă locală nu mai funcționează ca un semn identitar, sunt principalele cauze ale acestei stări de lucruri.

Antropologul american James Patterson, care a efectuat, în perioada 1989-1990, o cercetare privind minoritatea românească din Ungaria, include printre motivele distrugerii sistemului identitar al acesteia sentimentul izolării de România, după Tratatul de la Trianon, și desprinderea comunităților românești de Episcopia Aradului și Oradei, de care aparțineau inițial. Lungi perioade de timp (ajungând până la 15 ani), românii din Ungaria n-au avut nici preoți, nici învățători, școlile confesionale fiind închise. În aceste circumstanțe, în care nici biserica, nici școala nu acționează ca instrumente de conservare etnică, „s-a produs o erodare a statutului valoric al limbii române, care, este desconsiderată și din ce în ce mai slab cunoscută de generațiile mai tinere...” (p. 70).

Următorul studiu, *Tradiție, modernitate și continuitate în obștile vrâncene*, este realizat de doctorandele Facultății de Sociologie și Asistență Socială de la universitatea bucureșteană, Monica Vasile și Monica Șișeștean, și se sprijină pe o cercetare recentă (vara anului

2004) în satele Păulești și Hăulișca de pe Valea Putnei. De la desființarea formală a obștilor – în 1948 – și până în perioada contemporană, după retrocedarea pădurilor prin legea 1/2000, în comunitățile rurale vrâncene s-au produs mutații importante de mentalități și atitudini. Se observă în prezent un fenomen de *secularizare*, de întărire a intruziunii statului în dezavantajul instituțiilor tradiționale. „Obiceiul pământului este substituit de normele juridice, moderne, fapt care constituie declinul acestei instituții” (p. 79).

Volumul se încheie cu articolul *Acțiunea statului român de sprijinire a comunităților românești din Bulgaria și Jugoslavia (1918-1924)*. Interpelat în Parlament asupra problemei românilor din Valea Timocului și Moravei, Take Ionescu arăta că, a ridica și alte revendicări în 1919, însemna „să compromită întreaga operă națională datorată războiului de întregire” (p. 90). La rândul său, Ion C. Brătianu afirmase, în aprilie 1919, că „pentru a realiza frontiere naturale puternice, românii s-au abținut de la a pretinde aproximativ un milion de compatrioți de-ai lor” (p. 90).

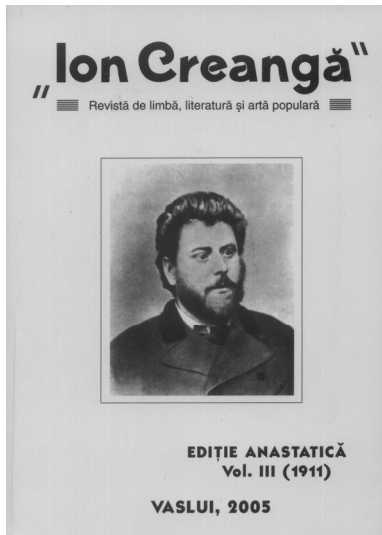
Totuși, Ministerul Instrucțiunii Publice din România a preluat sarcina întreținerii unor tineri din regiunea Timocului și Moravei în școli și facultăți nord-dunărene.

Pentru românii din Bulgaria (districtul Vidin), guvernul condus de Alexander Stambuliiski a adus o rază de speranță. Din păcate, regimul de dictatură militară instaurat la Sofia după lovitura de stat din 9 iunie 1923 a spulberat posibilitatea unor reglementări democratice. În perioada interbelică, serviciul religios în limba română s-a mai putut desfășura doar în trei biserici, la Sofia, Dzumaja și Bregova (în primele două localități, lăcașele de cult fiind proprietatea statului român). Autoritățile bulgare confiscau până și cărțile de rugăciuni în limba română din bisericile și casele minoritarilor valahi. „S-au citat cazuri când țărani din sate românești au fost arestați pentru că își copiaseră și păstraseră în manuscris poezii populare românești” (p. 95).

Dens și echilibrat, în pofida diversității problemelor abordate, cel de al IX-lea volum din seria *Études roumaines et aroumaines* îmbogățește bibliografia de specialitate cu noi lucrări de certă valoare științifică. Remarcăm, de asemenea, aportul considerabil al coordonatorului seriei – profesorul Paul H. Stahl – preocupat constant de o cât mai bună promovare a realităților etnoculturale românești în spațiul european.

„ION CREANGĂ”. Revistă de limbă, literatură și artă populară.
Vol. III (1911). Ediție anastatică, Vaslui, 2005, 410 p.

Inițiativa Centrului Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Vaslui de a aniversa în anul 2008 un secol de la

aparitiia revistei „Ion Creangă”, de „limbă, literatură și artă populară”, continuă prin editarea anastatică a celui de-al treilea volum. La sfârșitul anului 2004, au apărut două volume, care cuprind numerele pe anii 1908, 1909 și 1910. În cel de-al treilea volum, apărut în 2005, sunt cuprinse numerele celui de-al patrulea an al revistei „Ion Creangă”, 1911. Evident, prin editarea anastatică a acestei reviste, apărută la Bârlad, cea mai importantă publicație de folclor alături de „Șezătoarea” din Fălticeni a cunoscutului folclorist Artur Gorovei, se aduce un omagiu fondatorului revistei, Tudor Pamfile. De

altfel, s-a utilizat colecția revistei aflată în biblioteca „Artur Gorovei” a Muzeului Etnografic al Moldovei din Iași, care a aparținut însuși folcloristului Artur Gorovei (după cum se poate vedea pe unele pagini ale publicației, fiind trimisă prin poștă „D-lui Artur Gorovei, Fălticeni”), păstrată aici în mai bune condiții decât în orice altă instituție publică.

Răsfoind paginile volumului de față aflăm informații despre „întâia adunare anuală a societății «Ion Creangă»”, din 3 și 4 ianuarie 1911 (an. IV, nr. 2, februarie 1911); totodată, găsim publicate „Statutele societății «Ion Creangă»” (p. 36-38), unde se stipulează faptul că „ținta” societății este „de a aduna și publica orice material cu privire la limba, literatura și arta populară”. Fără îndoială, revista este dedicată publicării poveștilor, snoavelor, legendelor, cântecelor, datinilor și credințelor, vorbelor „adânci”, informațiilor de „botanică populară” etc. Însă, ne-au atras atenția paginile referitoare la unele personalități ale culturii și istoriei românești. Astfel, în primul număr (ianuarie) găsim câte ceva scris despre Alecu (Alexandru) Russo, informații încadrate de portretul acestuia. Nr. 9 (septembrie) este dedicat, în mare parte, lui Cuza Vodă

(p. 258-290), de aici aflând amintiri, povestiri și legende despre domnul Unirii, însoțite de diverse portrete ale acestuia. În nr. 11 (noiembrie) este publicat toastul lui Jan Urban Iarnik de la Universitatea din Praga, membru fondator al societății „Ion Creangă”, toast ținut cu prilejul jubileului Universității din Iași, la 26 septembrie 1911; găsim, de asemenea, și un portret al acestuia (p. 345). Ultimul număr al celui de-al patrulea an de apariție al revistei, din decembrie 1911, este dedicat patronului spiritual al revistei, Ion Creangă; aici găsim câteva pagini despre „Bujdeuca lui moș Ion Creangă” (p. 373-376). Este reprodus și un portret al marelui povestitor, cumpărat de M. Lupescu și dăruit Academiei Române.

Revista se încheie cu un foarte util cuprins al materiilor întregului an IV, grupate tematic, cuprins ce poate ține loc de indice.

Lucian-Valeriu LEFTER